

BİRİNCİ TBMM'DE MESLEKİ TEMSİL TARTIŞMALARI

Şaduman HALICI*

Öz

Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'ye sunduğu Halkçılık Programı'nı temel alarak anayasa tasarısı hazırlayan özel encümen bu programda büyük değişiklikler yaptı. Seçimlerin mesleki temsil sistemine göre yapılmasını benimsedi. Böylece Mesleki Temsil sistemi Birinci TBMM'de oldukça kapsamlı bir şekilde tartışıldı. 18 Kasım 1920'de başlayan bu tartışmalarda mesleki temsili savunanların çoğu sistemi halkçılığın gereği, halkın hakkı olarak değerlendirdi. Yine pek çoğu sosyo-ekonomik koşullara işaret ederek emeği ön plana çıkardı. Mesleki Temsil Sistemi'ne karşı olan milletvekilleri ise sınıfsal bir temele sahip olan mesleki temsil sisteminin kapitalist olmayan Türkiye'de uygulanamayacağı, halkın seviyesinin bu sisteme uygun olmadığı, Meclise gelecek olan "cahil" halktan bir yarar gelmeyeceği tezini savundu. Pek çok milletvekili mesleki temsil lehinde görüş bildirdi ise de Meclis çoğunluğu bu sistemi kabul etmedi.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Temsil Sistemi, Ali İhsan Bey, Mustafa Kemal Paşa, Halkçılık Programı, Teşkilatı Esasiye Yasası (Anayasa), Meslek örgütleri, Müslüman olmayanlar.

NEGOTIATIONS OF OCCUPATIONAL REPRESENTATION IN FIRST GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

Abstract

The specific council which prepared the constitution based on the Populism programme presented to the Assembly by Mustafa Kemal Pasha made significant changes in the programme. They adopted implementing the elections based on the system of occupational representation. Thus the system was comprehensively negotiated in First Grand National Assembly of Turkey. During these negotiations which had been initiated on 18th November, 1920, most advocates of the system argued that it was a matter of populism and rights of the public. Some advocates also featured labour by referring to socio-economic conditions. On the other hand, the members against the system claimed that as a class-based system, it could not be implemented in non-capitalist Turkey, the intellectual background of the public was not ready for such a system and it would not be beneficial to elect so-called "illiterate" people for the Assembly. Although many members stated views for the occupational representation system, the majority rejected the new system offer.

Keywords: Occupational Representation System, Ali Ihsan Bey, Mustafa Kemal Pasha, Programme of Populism, Constitution, Occupational organizations, Non-muslims.

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (shalici@anadolu.edu.tr).

1. Mesleki Temsil Düşüncesinin Türk Düşünce Hayatına Girişi

1.1. Ali İhsan (İloğlu) Bey'in Programı

19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'da, küçük köylü üreticileri kapitalizmin baskısından kurtarmak amacıyla Naradonik (halkçı) adı verilen bir hareket ortaya çıkmıştır. Çarlık rejimini yıkmayı da amaçlayan bu hareket Meşrutiyetin yeniden ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'na girmiş, İttihatçı aydınlarca da benimsenmiştir¹. Bu aydınlar Selanik'te çıkardıkları "Genç Kalemler" ve "Yeni Felsefe" dergileri çerçevesinde bütünleşerek 'halka doğru' akımını başlatmıştır. Narodnik hareket, Balkan Savaşlarından sonra Ziya Gökalp'in de etkisi ile Solidarizm'e (dayanışmacılığa) dönüşmüştür. Fransız sosyalizminin uzantısı olan Solidarizm, Osmanlı İmparatorluğu'nda "halkçılık" olarak tanınmıştır². İttihatçı aydınlar tarafından bu dönemde halkın ve halkçılığın tanımı da yapılmış, "hukukça birbirine eşit olmayı kabul eden bütün sınıflar" halk olarak değerlendirilmiş, halkçılık ise sınıfsal bir temel üzerine değil, eşitlik temeli üzerinde inşa edilmiştir³.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideoloğu Ziya Gökalp'e göre de 'sınıf yok(tur), meslek var(dır)'⁴. Mesleklerin ortaya çıkmasında belirleyici olan işbölümüdür. Toplumsal sorunların çözümü ise geniş halk kitlelerinin siyasete katılması ile mümkündür⁵. Peki geniş halk kitleleri siyaset alanına nasıl katılacaktır? İşte bu sorunun yanıtı bizi Mesleki Temsil sistemine götürmekte ve (Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey'in programı ile karşılaştırmaktadır⁶.

1 İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz-Güz 1978, s.s.54-59.

2 Zafer Toprak, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", *Atatürk Dönemini'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar, 14-16 Ocak 1977, Tebliğler-Tartışmalar*, İstanbul, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayınları, 1977, s.14.

3 Tekeli ve Şaylan, *a.g.m.*, s.60.

4 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.88; Toprak, *a.g.m.*, s.14.

5 Tekeli ve Şaylan, *a.g.m.*, s.61.

6 Ali İhsan (İloğlu);1870 yılında İstanbul Koska'da (Aksaray) doğmuş, ilköğreniminin ardından öğrenimine Darüldedris'te devam etmiş, burada Doğu ile Arap kültürü üzerinde uzmanlığı ile tanınan Hacı İbrahim Efendi'nin öğrencisi olmuştur. Aynı dönemde Fatih Camii'ne de devam ederek Arapça ve İslami bilgisini geliştirmiştir. Bu dönemde gözündeki arızanın artması sonucu öğrenimi bırakarak Harbiye Nezaret'i'nde memurluğa başlamıştır. Bu görevi ile birlikte Türk İçtimai Tarihi üzerindeki çalışmalarını da sürdüren Ali İhsan Bey, II. Meşrutiyet öncesinde on arkadaşı ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul örgütüne katılmıştır. (Kara) Kemal ve Memduh Şevket (Esendal) ile birlikte bu dönemde en yakın çalışma arkadaşları olmuştur. II. Meşrutiyetin ilanında Harbiye Nezaret'i'nde mümeyyizlik rütbesine kadar yükselen, cemiyetteki arkadaşları ve Halep müfettişliği görevini üzerinde yoğunlaşan Ali İhsan Bey bu hareketin kuramcısı olmuş ve yine arkadaşları ile Esnaf Odalarının örgütlenmesinde etkin rol almışlardır. Ne var ki İttihat ve Terakki'nin liberal kanadı ile yaşanan anlaşmazlık sonucu dışlanmışlardır. Ali İhsan Bey 1912-1915 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır ve Halep müfettişliği görevini yapmıştır. İmparatorluğun I. Dünya Savaşı'na girişinden sonra, 1915 yılında İstanbul'a gelmiş, Kara Kemal Bey'in başkanlığında kurulan İstanbul Heyeti Merkeziyesi'ne Memduh Şevket Bey ile birlikte seçilmiş ve İlahe Nezaret'i'nde çalışmaya başlamıştır. Savaş sonunda 1920 yılında Ankara'ya gitmiş, mesleki temsil programını Mustafa Kemal'e sunmuştur. Parlamenter rejime ve çok partili demokrasiye şiddetle karşı çıkan, I. TBMM'de oluşan

Toplumsal yaşamın temel taşı olarak görülen meslekler İttihat ve Terakki düşünürlerinin düşünce dünyasında önemli yer tutmuştur. Zira, Tanzimat döneminde kaldırılmış olan Lonca teşkilatının varlığını esnaf kâhyalığı olarak sürdürmesi İttihatçıların dikkatini çekmiş ve Ali İhsan (İloğlu), Memduh Şevket (Esendal) ve (Kara) Kemal beylerin önderliğinde esnaflar örgütlenerek esnaf cemiyetleri kurulmuştur (1909). Bu örgütlenmenin kuramcısı olan Ali İhsan Bey, toplumsal ve ekonomik alanda işbölümünün bulunmadığına, ekonomik kararların alınmasında halkın etkin olmadığına işaret etmiş, halkı etkin kılabilmek için yönetimin mesleki temsille şekillenmesi tezini tartışmaya açmıştır. Bu tez doğrultusunda 1917 yılı içinde bir program hazırlayarak İttihat ve Terakki Genel Merkezi'ne sunmuştur. Programda biri genel oyla, diğeri mesleki temsille oluşacak iki meclisli bir yapı öngörmüştür.⁷ Ancak, Ali İhsan Bey'in programı parti genel merkezince olumlu karşılanmamıştır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, İttihat ve Terakki'nin Parti kongresini yaparak kendi kendini feshetmesinin ardından yine kimi İttihatçılarca Teceddüt Partisi kurulmuştur. Üyeleri yeni partinin programını hazırlamaya koyduklarında Ali İhsan Bey de kendi programını yeni partinin İstanbul Merkez Heyeti'nin gündemine taşımıştır. Posta Telgraf Sicil Müdürü Hamdi Bey'in evinde Ahmet Muhtar, Memduh Şevket, Ethem, Hüsnü ve Hüseyinzade Ali beylerin katılımı ile yapılan toplantıda mesleki temsile dayanan bir program hazırlanmış⁸, ancak Teceddüt Partisi'nin siyasal iktidar tarafından kapatılması üzerine uygulama alanı bulamamıştır. Ali İhsan Bey de programını Anadolu'da uygulamaya koyabileceğini düşünerek Mustafa Kemal Paşa'ya ulaşma yollarını aramıştır.

Ali İhsan Bey, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine "*Nisan ya da en geç Mayıs ayı içinde*" arkadaşları ile birlikte Ankara'ya gelmişti. İttihat ve Terakki'nin İzmir Kâtibi Mesulü Celal Bey'in (Bayar) aracılığı ile Mustafa Kemal'le görüştü ve Mesleki temsile dayanan düşüncelerini O'na da aktardı. Toplantıya katılmış olan Celal Bey'in ifadesine göre Mustafa Kemal Paşa konuklarını dikkatle dinlemiş, olumlu ya da olumsuz görüş belirtmeksizin, "sadece icab ederse tekrar konuşuruz" demişti. Konuklar gittikten sonra da Celal Bey'e "*korkarım sen de o fikirde olmayasın*" diyerek Ali İhsan Bey ile arkadaşlarının önerilerine sıcak bakmadığını hissettirmişti⁹.

Halk Zümresi tarafından fikirleri benimsenen Ali İhsan Bey'in programı kabul görmemiştir. Ali İhsan Bey İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenlemek iddiasıyla tutuklanan eski İttihatçılar ile birlikte tutuklanmış, yargılama sonucunda beraat etmiştir. Bu tarihten sonra siyasetten uzak duran ve ticaret yaparak hayatını kazanan Ali İhsan Bey 1940 yılında İstanbul Bakırköy'de vefat etmiştir. Bkz İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "*(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili Mesleki Programı*", *Atatürk Dönemini'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar, 14-16 Ocak 1977, Tebliğler-Tartışmalar*, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayınları, İstanbul, 1977, s.285 vd.

7 Tekeli-İlkin, *a.g.m.*, s.288, 293-294.

8 *Y.a.g.m.*, s. 299.

9 Tekeli-İlkin, *a.g.m.*, s.s.302-303; Mete Tunçay, "*Mesai*" *Halk Şurular Fırkası Programı 1920*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.29.

Programın dikkati çeken yanı iki meclis yerine, meslek temsilcilerinden oluşan tek meclisli bir yasama organı önermesiydi. Bir “Mukaddime” ile başlayan Program; “Meslek”, “Hakk-ı Hükümet”, “İdare” ve “İktisat” olmak üzere dört bölüm ve 17 maddeden oluşuyordu. “Mukaddime”de Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş nedenleri ele alınıyor, bu nedenlerin ortadan kaldırılması ve “yeni bir Türkiye”nin kurulabilmesi için halkın yönetimde söz sahibi kılınmasını ve onun ekonomik gereksinimlerinin yönetime rehber olmasını istiyordu. Programda egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu vurgulanırken halkın temsilcilerinden oluşan meclis de ‘Genel Milli Meclis’ olarak adlandırılıyordu. Genel Milli Meclis’in oluşumunda livalar seçim çevresi olarak ele alınıyor ve milletvekillerinin çeşitli meslekleri temsilen genel oy ile seçilmesi öngörülmüştü. Seçimlerde temel alınacak meslekler de; çiftçiler ve çobanlar, sanatkârlar, tacirler, memurîn ve müstahdemin, efrad-ı askeriye, gemiciler, madenciler, serbest meslek sahipleri ve işçiler olmak üzere dokuz gruba ayrılıyordu¹⁰.

Programda Batı’ya açılmanın esnaf örgütlerini yıktığı kabulünden hareketle, meslek örgütlerinin yeniden canlandırılması gerektiği vurgulanıyor bunun için de mesleki temsil ilkesinin uygulanması zorunlu bulunuyordu. Bürokrasi karşıtlığı çok açıktı. Karar organı olarak bürokrasiye değil, meslek örgütlerine ağırlık verilmişti. Yetki ile donatılmış olan meslek örgütü üyelerinin kendilerini koruyacak kararları alacakları, bunun ise ülkede sanayinin gelişmesine hizmet edeceği varsayılmıştı. Önerilen sistem korporatif bir devlet sistemi idi. Bu sistemle Balkan ve I. Dünya savaşlarındaki yıkımın nedeni olarak görülen partizanlığın kalkacağı, toplumu böldüğü düşünülen partilere gerek kalmayacağı, meslekler arasında çatışma değil uyum bulunduğu için parti kusurlarından arınmış bir temsili sistemin kurulabileceği öngörülmüştü¹¹.

Programda Türkiye’nin kapitalist ve sosyalist olmak üzere iki akımın etkisi altında olduğuna dikkat çekiliyor bu akımların olumsuz etkilerinden ülkenin korunması için mesleklerin gelişmesini sağlayacak mesleki temsilin güçlendirilmesi, ekonomik hayatın kooperatifler yolu ile yeniden örgütlenmesi öneriliyordu¹².

Mustafa Kemal Paşa’nın onaylamamasına karşın Ali İhsan Bey Ankara’da bulunan ve “mesleki temsil”in anayasada yer alması için çaba gösteren Muhittin (Birgen)¹³ gibi İttihat ve Terakki’nin sol kanadından gelen aydınların desteğini arkasına aldı ve yaptığı küçük değişikliklerle programını Anadolu’nun gündemine de taşıdı. Yunus Nadi’nin İstanbul’dan Ankara’ya taşıdığı gazetesi Anadolu’da Yeni Gün de adeta Mesleki Temsil’in sözcüsü oldu.

10 Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Berdan Matbaası, İstanbul, 2000, s.s.167-168.

11 Tekeli-Şaylan, *a.g.m.*, s.70.

12 Tekeli-İlkin, *a.g.m.*, s.306.

13 Zeki Arıkan, “Muhittin Birgen, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele”, s.365, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/802/10230.pdf> (indirme tarihi 07.07.2015)

Gazete Ali İhsan Bey'in programını yayınlarken¹⁴ sınıf çatışması yerine mesleki dayanışmaya gidilmesini savunan Muhittin (Birgen)¹⁵ de kaleme aldığı yazıda Ali İhsan Bey'i Karl Marks'la özdeş tuttu¹⁶.

Bu program Mustafa Kemal Paşa'nın 13 Eylül 1920'de TBMM Başkanlığı'na sunduğu "beyannameden"/Halkçılık Programı'ndan sonra yeniden gündeme gelecek; TBMM'de Halkçılık Programı'nı ele alan özel encümen üyelerinin etkilendiği bir metin olarak karşımıza çıkacaktı.

1.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı

Ülkeyi işgalden, ulusu esaretten kurtarmak, tam bağımsız yeni bir devlet kurmak ideali ile oluşan I. TBMM farklı düşüncedeki milletvekillerini çatısı altında toplamıştı. Onları birleştiren ana unsur Misak-ı Milli ilkeleri idi¹⁷. Ancak zaman geçtikçe milletvekilleri arasında "tek bir kalp gibi çarpan" birliktelik bozulmaya, ülkedeki düşünsel ayrılıklar mecliste de kendisini hissettirmeye başladı¹⁸. Milletvekilleri, Rusya'dan esen rüzgârın da etkisi ile gruplaşmaya, Anadolu'da başlayan ihtilali başarıya ulaştıracak sistem ve program arayışlarına yöneldi¹⁹.

Meclis dışında Yeşil Ordu Cemiyeti örgütlenmişti. Başını Hakkı Behiç (Bayiç) Bey'in çektiği Yeşil Ordular Çerkez Ethem gibi bir "Kuva-yı milliye kahramanı" nı yanlarına almakla kalmamış²⁰, ülke dışındaki İttihatçıları örgütlemeye yönelik Enver Paşa ile de yakın ilişkiye girmişti²¹. Meclis içinde ise kimi milletvekillerin Halk Zümresi adı ile bir grup oluşturulmuştu. Batı karşıtlığı ve İslamcı bir söylem üzerine kurulan Halk Zümresi yayınladığı

14 Anadolu'da Yeni Gün, 11 Teşrin-i Evvel 1336 (1920), s.1.

15 Zeki Arıkan, (Haz), Muhittin Birgen İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki Neydi?, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s.16.

16 "Karl Marks dünya tarihi üzerinde ne yapmışsa, Ali İhsan Bey de Osmanlı Tarihi üzerinde aynı şeyi yapmıştır. Denebilir ki, bütün dünya hayatını okurken Marks nasıl bir gözlük kullanmışsa, Ali İhsan Bey de Osmanlı Türkünün hayatını okurken aynı gözlüğü kullanmıştır. Marks, tarihi okuyarak istikbali haber vermiştir. Ali İhsan Bey de Osmanlı tarihini okuyarak, Anadolu'nun istikbalini keşfe çıkmaktadır." Bkz. Anadolu'da Yeni Gün, 13 Teşrin-i Evvel 1336 (1920), s. 1. Memduh Şevket ve Ali İhsan beylere "hayranlık" duyduğunu belirten Muhittin Bey anılarında Türkiye'deki mesleki temsilcileri Hitler ve Mussolini hareketlerinden ayıran noktalara da işaret ediyor. Bkz. Z. Arıkan, İttihat ve Terakki'de On sene, s.s.384-385.

17 Nejat Kaymaz, "TBMM'de Misak-ı Millî'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu", Tarih ve Toplum, Temmuz 1985, s.s.47-51; (Ağustos 1985), s.s.50-54, (Eylül 1985, s.s.33-35, 38-41; (Ekim 1985), s.s.59-64; Kasım 1985, s.s.47-51.

18 Faik Reşit Unat, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Grubunun Kurulması ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları, C.3, S. 13, s.2.

19 İhsan Güneş, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.175.

20 Gazi Mustafa Kemal (1927), Nutuk, Ankara, 1927, s.s.293-294.

21 Tunçay, Mesai..., s.s.7-23; Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara, 1970, s.s.261-274. Başnur Matbaası,

programı ile de ideolojik çizgisini belirlemişti²². Mustafa Kemal'e karşı olmayan ancak İttihatçı kökenden gelen kimi milletvekilleri de onları desteklemişti. Yunus Nadi, Halk Zümresi'nin oluşumunda fiilen yer almış, yine kendisini "İttihat ve Terakki'nin sol cenahına kanaat-ı tamme ile merbut" gören Mahmut Esat (Bozkurt) da bu gazetede kaleme aldığı yazıları ile Zümre'ye destek vermişti²³. Mustafa Kemal ise Halk Zümresi'nin "memlekette bir içtimâî inkılabın kısmen olsun lüzumuna kâni olan" kişiler tarafından kurulduğunu belirtmekle birlikte "hükümetten ayrı bir zümre" girişimini "tehlikeli" bulmuş, bu nedenle arkadaşlarını "bir zümre yapmaktan vazgeçirmek" istemişti²⁴. Gerçekten de Halk Zümresi kısa süre içinde Meclis'te güçlü bir muhalefet unsuru olmuş, kritik anlarda Mustafa Kemal'i zor durumda bırakmıştı. Örneğin 4 Eylül 1920'de Mustafa Kemal'in adayı olan Refet (Bele) Bey'in değil, kendi adayları olan Nazım Bey'in Dahiliye Vekili seçilmesini sağlamışlardı²⁵. Mustafa Kemal Paşa, gelişmelere tepkisini Nazım Bey'i makamına kabul etmeyerek göstermiş, bu davranışıyla onu istifaya zorlamış, başarılı da olmuştu²⁶. Bunu yeni hamleler izledi. Önce Yeşil Ordu Cemiyeti'nin çalışmalarına son verildi. Ardından Mustafa Kemal Halk Zümresi'nin Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Eyüb Sabri gibi radikal üyelerinin yanlarına Mahmut Esat (Bozkurt), Tevfik Rüştü (Aras), Kılıç Ali gibi solcu, ama güvendiği yakınlarını da katarak onlara Türkiye Komünist Partisi'ni kurdurdu²⁷. Yeşil Ordu'nun radikal kanadını oluşturan fakat Türkiye Komünist Partisi'ne alınmayan Nazım Bey ve arkadaşları önce illegal Komünist Partisi'nde çalışmalarını yürüttüler ardından da Halk İştirakiyûn Partisi'ni kurdular. Böylece Mustafa Kemal'in solcu aydınları parçalama girişimi de başarıya ulaşmış oldu.

Ülkenin geleceği ile ilgili çeşitli programların dolaştığı bu ortamda Mustafa Kemal'de Devletin yeniden yapılanmasına temel olacak bir program hazırladı. "Maksat ve Meslek", "Mevadî Esasiye" ve "İdare" olmak üzere üç bölüm, 31 maddeden oluşan bu programını 13 Eylül 1920'de TBMM Başkanlığı'na sundu²⁸. Söz konusu program 18 Eylül 1920'de oturum başkanı Vehbi Efendi tarafından "hükümetin beyannamesi" olarak milletvekillerinin görüşüne sunuldu. Bu "beyanname" Meclisin ve yerel yönetimlerin oluşum biçimlerinde önemli değişiklikler yapıyor, halkçılık temeli üzerine kurulu, merkeziyetçi olmayan bir yapı öngörüyordu. Egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğunu, idare usulünün halkın geleceğini bizzat ve bilfiil kendisinin belirlemesini, yasama ve yürütme yetkilerinin milletin gerçek ve tek temsilcisi olan BMM'de birmesini, "Türkiye Halk Hükümeti"nin BMM tarafından idare

22 Tunçay, *Sol Akımlar*, s.90.

23 Şaduman Halıcı, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.83.

24 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.474.

25 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.187

26 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s.s.312-313.

27 Tekeli-İlkin, *a.g.m.*, s.304; Tunçay, *Mesai..*, s.25.

28 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.201.

olunmasını, BMM'nin ise vilayetler halkınca genel oy ile seçilmiş üyelerden oluşmasını öngörüyordu²⁹.

Mecliste o gün yapılan tartışmalar metnin bir "program" mı yoksa "yasa önerisi" mi olduğu noktasında düğümlendi. Hükümet, metni kendi programı olarak anmayı yeğledi. Pek çok milletvekili ise, bir güven oylaması yapılmayacağı için, metnin hükümetin programı olarak görülemeyeceğini, ancak Meclisin programı olabileceğini belirtti³⁰. Bu arada Karahisar-ı Şarkî milletvekili Mesut Bey programın daha önceden Meclis'e sunulmuş olan Halk Zümresi programının "kötü yorumlanmış bir şekli" olduğunu söyleyerek her iki programın oluşturulacak özel bir encümende incelenerek birleştirilmesini istedi. İsteği meclis salonunda yankılanan "muvafık" sesleri ile onaylandı ise de Ferit Bey her iki programın birleştirilmesine karşı çıktı³¹. O gün yapılan tartışmalar sonunda her şubeden seçilecek üçer üyeden oluşan -toplam 15 kişi- özel bir encümen oluşturulması kararlaştırıldı³². Özel Encümen Hükümetin programı ile Zümre'nin programını "tetkikat" ile görevlendirilmişti. 25 Eylül'de encümen üyeleri belirlenmeye başlandı³³. Özel Encümen, 31 maddeden oluşan hükümet programını iki kısma ayırdı. "Maksat ve Meslek" başlığı altındaki ilk dört maddenin Meclis'in bildirisi, bunun dışında kalan kısmın ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak ele alınmasını uygun buldu. Encümen bunu öngören mazbatasını 27 Ekim'de milletvekillerine dağıttı³⁴. Ancak bu metin ile Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu program metni arasında önemli farklar vardı.

1.3. Halkçılık Programı ile Özel Encümen'in Metni Arasındaki Farklar

TBMM'nin oluşumunda illeri temel alan Halkçılık Programı; her elli bin nüfusa bir üye olmak üzere, genel oy ilkesini benimsemişti. Milletvekilleri yalnız kendisini seçen vilayetin değil tüm ülkenin vekili sayılıyordu³⁵. Özel encümen ise Meclise sunduğu mazbatasında, bu konuda önemli bir değişiklik yaparak Büyük Millet Meclisi'nin vilayetler halkınca *meslek sahipleri temsil edilmek üzere* doğrudan doğruya seçilmiş üyelerden oluşmasını öngörüyordu. (Madde 4) BMM üyelerinin her biri kendisini seçen vilayet ya da *mesleğin* değil tüm ulusun vekili olacaktı. (Madde 5)³⁶. "Büyük Millet Meclisi"nin oluşumunda "Mesleki Temsil" sistemini benimseyen Encümen'in düşüncesine göre bu yöntemle "memlekette şimdiye kadar söz söylemeye mâlik olmayan; hukukan mâlik fakat fiilen mâlik olmayan halk, meclise gelecek ve hukukunu sözü ile, fikri ile, reyî ile müdafaa

29 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.201-203.

30 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.201-205.

31 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.206-207.

32 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.208-209.

33 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.322.

34 TBMM ZC, D. I, C. 4, s.s.368-369.

35 TBMM ZC, D. I, C. 1, s.322.

36 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.370.

ve muhafaza edecekti"³⁷. Encümen bu açılımı ile Halk Devleti'nin meclisinin mesleki temsil sistemine göre oluşması görüşünü benimsiyordu.

Her iki belgede de oluşacak meclis, Büyük Millet Meclisi olarak adlandırılmıştı. Halkçılık Programı tek meclisli bir yapı öngörürken Encümen; mesleki temsil çerçevesinde oluşacak meclisin "gayet kalabalık olacağını" düşünerek bu meclis içinden daha küçük bir meclis çıkarmayı uygun bulmuştu. BMM üyeleri her toplantı yılı başından itibaren iki ay sonra, BMM'ne ait bütün hukuk ve yetkilere sahip olmak ve gelecek toplantı yılına kadar "içtima halini korumak üzere içlerinden laakal intihap devairi adedinin iki misli miktarda" üyeyi gizli oy ile ayıracaktı. (Madde 7)³⁸. Diğer bir değişle; meslekleri temsilen TBMM'ye gelen üyeler "iki aylık bir kongre halinde" toplanacak, iç ve dış konulardaki düşüncesinin ana hatlarını ortaya koyduktan ve yerine daha küçük bir meclis seçtikten sonra çekilecekti. Küçültülmüş yeni meclis daimi olarak yürütme görevini üstlenecekti³⁹.

Encümen mesleki temsil sistemi ile birlikte tek dereceli seçimden yanaydı. Seçimi, 'halkı, gerçek hayatta olduğu gibi ya da olabildiğince ona yakın şekilde küçülterek meclise nakletmek' olarak tanımlıyor, seçimlerin ancak bu şekilde gerçeğe ve adalete uygun olacağını düşünüyordu. Encümen üyeleri o güne değin uygulanan ve yalnızca 'gösterişten ibaret olan' iki dereceli seçimlerin sadece güzidler sınıfını meclise taşıdığını, halkın mecliste temsil edilmesini engellediğini savunuyor, bu nedenle de tek dereceli seçimi benimsiyordu.

Türkiye'de vilayet, kaza ve nahiye olmak üzere üç idari birim öngören encümen, raporunda vilayetlere de yerel idarede tam özerklik veriyordu. Eğitim, sağlık, ekonomi, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardımlaşma konularındaki düzenlemelerde vilayet meclislerini yetkili kılıyor (Madde 12) ve meslekler temsil edilmek üzere vilayetler halkınca seçilen üyelerden oluşmasını öngörüyordu (Madde 13)⁴⁰. Her sanat sahibinin kendi işini diğerlerinden daha iyi bileceği tezinden hareket eden encümen böylece vilayetlerde gelişim ve refahın daha hızlı ve daha kolay gerçekleşeceği inancındaydı⁴¹.

Halkçılık programında bürokrasiye karşıt bir tutum yokken Encümen bürokrasi karşıtı bir tavır takınmış, memurların sultasına "resmen ilâni harb etmiş", vilayetlerdeki memurların da seçimle belirlenmesine karar vermişti⁴². Halkçılık programında yer bulmayan parti karşıtlığı da Encümen'de netleşmiş, parti kavgalarının zararları örneklenmiş, partilerin siyasal yaşamdaki konumu mesleklere bırakılmıştı⁴³.

37 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.386-387.

38 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.370.

39 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.366.

40 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.370.

41 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.366.

42 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.367.

43 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.131.

Tüm bu değişiklikler ise Halkçılık Programı'nın Ali İhsan Bey ve çevresinin "mesleki temsil" önerisi yönünde ciddi bir değişiklik gösterdiğini ortaya koyuyordu.

2. TBMM'de Mesleki Temsil Tartışmaları

Encümenin raporu bu şekliyle 18 Kasım 1920'de Meclis'te görüşülmeye başlandı. Görüşmeler 17 Ocak 1921'e kadar sürdü. 18 ve 20 Kasım 1920 günlerinde yapılan tartışmaların sonunda iki farklı görüş ortaya çıkmıştı. İlk grupta olanlar seçimin mutlak mesleki temsil sistemine göre yapılmasını istiyordu. İkinci gruptakiler mesleki temsilin bir "gaye" olarak kabul edilmesini, o gayeyi sağlayacak yasalar çıkarılınca ve örgütlenme yapıncaya kadar seçimin tek dereceli ve genel oy ilkesi ile yapılmasını isteyerek mesleki temsil sistemine karşı çıktılar. Kimi milletvekilleri de olumlu ve olumsuz yönlerini sıralayarak yargılarını belirtmekten kaçınmışlardı.

Söz alan milletvekillerinden Yunus Nadi Bey (İzmir), Vehbi Bey (Mersin), Mahmut Esat Bey (İzmir), Dr. Abidin Bey (Lazistan), Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı sahip), Hulûsi Bey (Karahisar-ı sahip), Feyzi Efendi (Malatya), Mustafa Sabri Efendi (Siirt) Hasan Basri Bey (Karesi), Esat Efendi (Aydın), Yusuf Ziya Bey (Mersin), Ragıp Bey (Kütahya), Dr. Suat Bey (Kastamonu), Zekâi Bey (Adana) olumlu görüş bildirdiler ve sistemi savundular. Süleyman Sırrı Bey (Yozgad) de mesleki temsil yanlısı idi, ama kafası biraz karışmıştı: "Kunduracı değilim, ziraat bilmem, marangozluktan anlamam, terzilikten anlamam, şu halde ne oluyor? Bunların namına gelmiş, bunları âdetâ temsile kendimde liyakat görmüş bir mebusum" diyordu⁴⁴. Kimi milletvekilleri de kararsız kalmıştı. Yahya Galip (Kırşehir), Halil İbrahim (Antalya), Hamdi Namık Bey (İzmit), Ali Rıza Efendi (Batum) ile Hüsrev Bey'in (Trabzon) dahil olduğu kararsızlar çoğu zaman mesleki temsil karşıtlarının düşüncelerini benimsedi. Sistemin geneline karşı çakınlar ise Mustafa Bey (Karahisar-ı Şarki), Mesut Bey (Karahisar-ı şarki), Hacı Ahmet Hamdi Bey (Muş), Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Feyzi Efendi (Malatya) ile Rifat Bey'di (Tokad). Tunalı Hilmi Bey (Bolu) ise mesleki temsil sistemi ile mecliste yalnızca çiftçilerin temsil edileceğine işaret ederek şûradan şûraya seçim sistemi önerisini getirmişti⁴⁵.

2.1. Mesleki Temsil Sistemini Savunan Milletvekilleri ve Dayanakları

Mesleki temsil sistemini savunanların çoğu İttihatçı kökenden geliyordu. Sosyalist milletvekilleri de onlara katılmıştı. Bunlar mesleki temsili halkçılığın gereği, halkın hakkı olarak görüyorlardı. Onlara göre halkçılık, halkın mutluluğunu sağlamak demektir. Bu mutluluk ise emeği temsil eden unsurların

44 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.121.

45 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.412-413, 415.

meclise taşınması ile sağlanabilirdi. Sistemi, Teşkilat-ı Esasiye kanun tasarısının 18 Kasım'da ittifakla kabul edilen "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın geleceğini bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır" hükmünün de mutlak sonucu olarak değerlendiriyorlardı.

Nitekim Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı sahip) mesleki temsili reddetmenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddesini de reddetmek anlamına geleceği kanısındaydı. Ona göre mesleki temsil sistemi ilk maddeyi güçlendiriyordu. Güçlendirici unsurdan yoksun kalacak bir madde ise "miş gibi yapmaktan" ibaret olacak, "su üzerine yazılmış bir yazıdan başka bir şey" olmayacaktı. Bu anlayış korunduğu sürece halkın gördüğü zulüm ve sefalet de devam edecekti. Bu nedenle anayasa tasarısının "en mühim" maddesi mesleki temsil ilkesiydi. Onu kabul eden meclis de tarih önünde sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktı⁴⁶.

Lazistan milletvekili Dr. Abidin Bey de mesleki temsili halkın "hakkı" olarak görüyordu. "Bu hak onların hakkıdır. İnkâr etmeyelim" diyor, aksi takdirde tarihin kendilerini lanetleyeceği uyarısını yapıyordu. Meclis halka hakkını tanımayacak olursa halk hakkını "tüfikle mi alır, sopa ile mi alır? Ne ile alırsa" ama zorla alacaktı. "Bu hakkı onlara verecek olursak o zaman herkes bir sanat sahibi olmağa başlayacak ve sanatı terakki ettirerek, çiftçiliğini terakki ettirerek buraya ispatı mevcudiyet için gelecektir" diyen Abidin Bey mesleki temsilin benimsenmesi ile ülkede sanatların da gelişeceği kanısındaydı⁴⁷.

Mahmut Esat Bey ise mesleki temsil yanlısı olmakla "vatan görevi" yaptığını düşünüyordu. Zira onlar adına söz almıştı.

"Büyük Millet Meclisi önünde, sefalet içinde hakkını feryad eden bir tabakanın, öyle bir tabaka ki, memleketi asırlardan beri zayıf omuzlarında, bütün felaketleriyle taşı(yan) ve büyüklüğüne rağmen hakkı re'is-kârdan tard edilmek ol(an bir) tabakanın adına (konuşuyorum)"⁴⁸.

Ülkeyi yüzlerce yıl sırtında taşıyan çiftçiler ve diğer sanatları temsil edenler olduğu halde onlara hiçbir dönem kendilerini idare hakkı tanınmamıştı. Oysa, ülkeyi ülke yapan, ona anlam katan unsur üretici güçlerdi. "Sapanıyla, elinde o mübarek çekiciyle çalışan demirci ve çiftçi" başa geçirilmediği sürece ülkenin kurtulması olanaksızdı. Yeni devletin halkçı ve demokrat sıfatını kazanabilmesi için, halka kendisini yönetecekleri doğrudan seçme hakkının verilmesi gerektiğini vurguladı. Ona göre halka hakkını vermenin çeşitli yolları vardı. Yapılacak ilk iş, iki dereceli seçim yöntemini bırakmaktı. Ardından genel oy yöntemi ile mesleki temsil sistemi kabul edilmeliydi. Böylece ülkenin ekonomisini oluşturan meslekler meclise gelecek ve meslekleri hakkındaki düşüncelerini burada savunabileceklerdi. Zira, "çiftçi kendi mesleğini düşünmekle

46 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.411-412.

47 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.410.

48 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.388.

çiftçiliği düşünüyor” “demirci de demirciliğini düşünmekle memleketin demirciliğini düşünüyor” demektir. Mahmut Esat, meslek sahiplerinin mecliste yapacağı tartışmaları siyasi tartışmalardan daha yararlı buluyordu. “Hiçbir vakit memleket siyaset bildiğimiz şu fırkalarından ibaret değildir” diyen Mahmut Esat’a göre, “memleket, iktisattı. ... iktisat himaye görmezse memleket sefil ola(caktı)”⁴⁹.

Malatya milletvekili Feyzi Efendi de kürsüden “emekçi hakkını veriniz, âtil, batıl, boş duran adamın burada hakkı yoktur” diye seslenerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ikinci maddesine işaret etti. BMM, milletin tek ve gerçek temsilcisi ise emekçilerin de çiftçilerin de meclise gelmesi gerektiğini belirtti. Devletin ve milletin yıkılışını bu hakkın verilmemesinde, aksine emekçilere “zulüm” yapılmasında gördü⁵⁰.

“Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir” diyen Aydın milletvekili Esat Efendi ise emekçiden yana tavrını sorduğu sorularla ortaya koydu.

“En mühim işlerde din ve devletin, vatan ve milletin muhafazası uğrunda cephelede ilk saflarda bulunan halk neden böyle meclislerde bulunmasın? O muhterem arkadaşlar ilk safta bulunarak şeref vermesin?”, “Asıl vatana hizmet eden, en büyük ibadet olan, cephelede din ve devletin, vatan ve milletin namus ve hayatını, istiklâlini, istikbalini hazırlamak için merdane göğüs geren bu kahramanlar neden Meclise girmesin”⁵¹?

Zekâi Bey ise Meclisin kabul ettiğini söylediği bir dereceli seçim ile mesleki temsil sisteminin birbirini tamamladığı kanısındaydı. Zira, mesleki temsil sistemini kabul etmekle seçmenlere ikinci kolaylık yapılmış olacaktı ki; “o adam esnaf ise esnaftan bir adam arayup bulmakta ve soracaksa sorup tahkik etmekte biraz daha kolaylık bulacaktı”⁵².

Tartışmalar sırasında mesleki temsil yanlısı pek çok milletvekili sistemin yok olan meslek örgütlerini canlandıracağı, var olanları güçlendireceği, canlanan ve güçlenen bu örgütlerin de sistemin uygulamasını kolaylaştıracağı kanısındaydı. Korporatif devlet anlayışı ve sendikalaşma arzusu bu kesimde baskındı. Gerek bunlar, gerekse sisteme karşı çıkanlar başta Ahi teşkilatı ve loncalar olmak üzere meslek örgütlerinin Tanzimat’la birlikte yok olma sürecine girdiğini düşünüyorlardı. Batılılarca dayatılan liberal politikaların meslekler kadar meslek örgütlerinin de yok olmasına neden olduğuna, bunun ise devletin çöküşünü hazırladığına dikkati çektiler. Vehbi Bey de bu düşünceyi savunanlar arasındaydı⁵³. Mahmut Esat ise loncaları devletin yükselme nedenlerinden biri olarak görüyordu. Lonca örgütünün yok olması ile devlet de yıkılmıştı. Bu nedenle yeni devlette, “sanayi erbabının, meslekler erbabının,

49 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.389.

50 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.415.

51 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.125.

52 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.301.

53 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.150.

meclise girmesi, mecliste mesleklerini hükümete himaye ettirmesi" ülke ekonomisi için bir zorunluluktan⁵⁴. Hala varlığını koruyan loncacılar ruhu üzerinde Loncalar yeniden kurulduktan sonra ise her mesleğe ait meslektaşlar lonca halinde kendilerini tescil ettirebilirdi. Ancak ona göre tüm bunların gerçekleşebilmesi için de mesleki temsil yasallaşmalıydı. Anayasaya girmediği sürece sonuç almak olanaksızdı. *"Çiftçilerin yüzde doksan beşi Türk olduğuna göre bu intihap Türkün ve onun iktisadiyatının hâkim olmasını temin edecekti."* Ülke ekonomisi hareketli bir yapıya kavuşacak, ülke özgürleşecekti. Seçim sistemi değişmediği sürece yapılan tüm örgütlenmeler şekilde kalacaktı. *"Bu tıpkı aynı adama yeni elbise giydirmek"* olacaktı. *"Anadolu çiftçisinin öğenderesi devletin genel siyasetine yön verdiği gün"* ise ülke özgürleşecekti⁵⁵.

Mehmet Şükrü Bey de tarihten örnekler vererek esnaf cemiyetlerinin ya da loncaların kendi sınıfının çıkarını düşüneceğine, mesleklerinin yükselmesi için çaba sarf edeceğine dikkati çekerek mesleki örgütlenmeden yana tavır aldı. Sayıları *"elli, altmışa varan"* mesleklerin *"yedi, sekiz"* sınıfta toplanabileceğine işaret etti:

*"Mesela demirci ve demir esası üzerine sanatkâr olanları bir sınıfa sokabiliriz, demirci, tesviyeci, dökmece, bakırcı, kuyumcu, kalaycı bu gibi demir esası üzerine olan sanatkârları ve deri esası üzerine, meselâ dericilikte bulunan esnaf ve mesalik erbabını da bir sınıfa sokabiliriz"*⁵⁶.

Bu sınıflama ile sistemin uygulanmasının da kolaylaşacağını savladı:

"Onlar kendi aralarında içlerinden veyahut kendi mesleklerini daha iyi müdafaa edecek adamları intihap ederler. Her sınıftan gelecek Meclis âzası da memleketin bir aynası ve istatistiki olur. Ovakitler Meclise baktığımız zaman memleketi görürüz."

Mehmet Şükrü'ye göre mesleki temsil kabul edilmediği takdirde *"ülkeyi görmek"* mümkün olmayacaktı⁵⁷.

İnsanları toplumsal yaşama katan başat etkenin meslekler olduğuna işaret eden Ragıp Bey de mesleki temsil sisteminin meslek örgütlerini ve onlar arasındaki işbölümünü geliştireceğine inanıyordu. *"Rençberin değirmenciye, değirmencinin furuncuya, kezaik herhangi bir şahsın pabuççuya olan ihtiyaçlarıdır ki pabuççuyu, rençberi, furuncuyu bir araya getirmek suretiyle beşeriyette cemiyetler husule gelmiştir"* diyordu. Türk toplumunda birey ile mesleği arasında sıkı bir bağ olduğuna, *"her şahıs(ın), meselâ Avukat İsmail Bey, Papuççu Mehmet Ağa, Tabak Hacı Mehmet Ağa diye mensup olduğu mesleğe ait sıfatla"* tanındığına işaret eden Ragıp Bey; seçim gibi, BMM'ne üye göndermek gibi önemli ve güç bir konuda niçin mesleklerin göz ardı edildiğini sormaktan da kendini alamadı⁵⁸.

54 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.s.306-307.

55 Şaduman Halıcı (Haz.), Mahmut Esat Bozkurt-Toplu Eserler, C. I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.239.

56 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.412.

57 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.412.

58 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.157.

2.2. Mesleki Temsil Sistemi'ne Karşı Olan Milletvekilleri ve Dayanakları

Mesleki Temsil Sistemi'ne karşı olan milletvekilleri sınıfsal bir temele sahip olan mesleki temsil sisteminin kapitalist olmayan ve sınıfların bulunmadığı Türkiye'de uygulanamayacağını düşünüyorlar, dünyanın hiçbir yerinde uygulanmadığı, halkın seviyesinin uygun olmadığı, Meclise gelecek olan "cahil" halktan bir yarar gelmeyeceği tezini savunuyorlardı. Bu seçim sistemi ile meclise "cahillerin", "memleketianlamayan adamların" gireceğini iddia eden bu gruptaki milletvekillerine göre halk kendi kendini idareden de yoksundu.

Karahisar-ı Şarki milletvekili Mustafa Bey halkın cahil olduğu kanısını paylaşanlardandı. Halkı üç tabakaya ayırmıştı. İlki 'Aydınlar'dı; memurları, memur emeklilerini, dava vekillerini de bu sınıf içinde anmıştı. Ülkenin geleceğinde etkin olan da bunlardı. İkincisinin eşraf, hocalar, tüccarlar gibi saygın kişilerden, üçüncü grubun ise başta çiftçiler olmak üzere, demirci, bakırcı, dülgere gibi sanayi ve işçi "güruhu"ndan oluştuğunu belirtmişti. Ülkenin bütün yükünü çeken, vergileri ile hazineyi dolduran, kanı ile ülkeyi koruyan bu üçüncü grup olduğu, seçmenlerin çoğunu da bunlar oluşturduğu halde niçin onlardan milletvekili çıkmamıştı? Bu, üzerinde düşünülmesi gereken bir soruydu. Mustafa Bey'e göre bunun nedeni cahillikleriydi, "... içinde ehil erbab bulunmaması ve kendilerinin birinci, ikinci tabakalara nisbetle pek dîn/âşağı seviyei irfanda bulunmaları, birinci ve ikinci tabakalara karşı zaif ve zebun olmaları" idi. Milletvekili olsalar bile bu haklarından yararlanamayacaklardı. Zira "büyük bir cehalet ile muttasıf olduklarından Meclisin bu kütlesinden mülk ve millete menâfi hasil olmay(acak)", aksine bunlar mecliste sözü geçen birkaç aydınının yolundan gideceklerdi. Yapılması gereken halkın eğitilmesiydi. "Milleti cehaletten kurtarıp, milletin seviyesini yükseltmekten başka bir çare" yoktu. Mustafa Bey kendilerinin öncelikli işinin, iki üç yıl sonra gerekli olacak yasalarla zaman yitirmek değil, ülkeyi kurtarmak olduğunu da milletvekillerine hatırlattı⁵⁹.

Halil İbrahim Bey de Mustafa Bey gibi düşünüyordu. Mesleki temsil sistemi ile gelecek olan milletvekilleri yine o mesleğin sözü geçen kişileri olacak, halkın temsili gayesi yine gerçekleşmeyecekti.

"Meselâ bakkal, semerci, demirci, kömürcü ne olursa olsun, hülasâ her sınıftan gönderdiklerini farzedelim. Diğer sınıfı da avukatlardan, doktorlardan, mühendislerden, hocalarımızdan vesair bir takım münevver addettiğimiz kimselerden farzedelim. Bir memleketten sekiz tane, yahut on tane mebus içinden bir tane de o memleketçe tanınmış münevver tabakanın mebusu gelse, o on kimse ona hürmet eder mi, etmez mi? ve onun emrinden çıkar mı çıkmaz mı?"⁶⁰.

Mustafa Bey'e göre cahil olan çoğunluk aydın olan azınlığın düşünce ve kararına boyun eğecek, "tahakküm" kalkmayacak, şekil değiştirecekti.

59 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.s.121-122.

60 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.124.

Batum milletvekili Ali Rıza Efendi ise düşünce olarak “makûl” bulmasına karşın uygulamada ‘hayal kırıklığı’ yaratacağı kanısındaydı. Zira, millet kendi kendisini yönetecek olgunluğa ulaşmamıştı.

“Mesalik erbabını bilfiil hakikaten yani hüsnü idare edipte ve hüsnü tatbikat yapıp ta buraya getirmiş olsak bile içlerinden her lahde müteneffizan, eşraf, hukukşinas naafizülkelâm zevat bulunacaktır. Onlar ne söyleyecek olursa diğerleri de ona tabi olacaktı”⁶¹.

Ali Rıza Efendi de cahil milletvekillerinin eğitilmiş olanların düşünce ve kanaatlerine bağlı kalacağını düşünüyordu. O da mesleki temsil uygulamasını halkın “*ilim ve irfana*” kavuşturulacağı güne bırakılmasından yana idi. “*Bu usulü kabul ettiğimiz takdirde elimize kiminiz kazma, kiminiz çekiç, turpan, orak, kiminiz bilmem ne alıp erbabı mesalikten diye bu meclise geleceksiniz*” diyerek de mesleki temsili meclisin toplumsal yapısını değiştirmeye yeterli gelmeyeceğini belirtti⁶².

Hüsrev Bey de halkın sosyal yapısı, siyasal gelişim düzeyi dikkate alındığında uygulanamayacağı kanısını paylaşanlardan oldu. Ayrıca “*Asya yaylalarından gelmiş bir halk*” olan Türklerde “*büyüklerle tabi*” olma alışkanlığı bulunduğu işaret ederek sistemin Türk gelenek ve görenekleri ile de uyumlandığını belirtti⁶³. Mesleki temsili sistemi ile tek dereceli sistemi karıştıran Hüseyin Avni ise meslekler yeterince gelişmediği için sisteme karşı çıktı⁶⁴.

Hasan Basri Bey ise halkın mesleki temsili uygulayabilecek yetkinlikte olmadığı görüşünü paylaştı. Millet seviyesi yükseltilmedikçe sistemden yarar umulamayacağını belirtti⁶⁵. Üstelik mesleki temsile göre yapılacak bir seçimde yalnız çoğunluğu oluşturan çiftçiler meclise gelecek diğer meslekler azınlıkta oldukları için “*bakaya*” kalacaklardı. Meslek sahipleri seçim yarışına girecek, umduğu sonucu alamayacak bu ise mesleklerinin gelişimini olumsuz etkileyecekti.

“Erbabı meslek, tezgâhlarını, çekişlerini, körüklerini ve sairesini bırakıp ta intihabat mücadelelerine kalkışır ve bu mücadeleler içinde, bilhassa arzettiğim vehile küsür ve bakayaya da hak vermek imkanı olmadığını görürse, acaba sanat aşkı, sanat merakı, sanat tekamülü kalır mı?”⁶⁶.

Hamdi Namık Bey’e göre de hangi sistem benimsenirse benimsensin ne bir demirci, ne bir terzi, ne de bir kunduracı meclise girebilecekti. İktidarda bulunanlar kendilerince uygun bulduklarını milletvekili seçtirecekti. Tasarıda yer alan mesleki temsil maddesi de belki milleti aldatmak değil ama avutmak için konulmuşa benziyordu. Ülkenin “*hercümerç*” içerisinde olduğu bu günlerde

61 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.128.

62 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.128.

63 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.s.155-156.

64 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.s.298, 302.

65 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.415-416.

66 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.134.

“beş sene sonra on sene sonra için bir kanun yapma(yı)” da doğru bulmayan Hamdi Namık Bey maddenin tümüyle tasarıdan çıkarılmasını istedi⁶⁷.

Trabzon milletvekili Hüsrev Bey cehalet konusuna farklı yaklaştı. Meslek sahipleri meslekleri ile ilgili bilgilerle donanmış olabilir, mecliste de savunusunu yapabiliirdi. Ancak Meclisin görevi “yalnız tabaklık söyle olsundan ibaret değildi.” Milletvekilleri uluslararası sözleşmeler de yapacaktı.

*“Yani öyle adamlar lâzım ki Meclisin içerisinde, askerlikten iyi anlar, tanınmış askerî simalar bulunmalı, sonra diplomatlar, yani siyasi memurlar lâzım, hukukşinaslar, hukuku siyasiye bilen insanlar lâzım. Sonra cidden maliyede ihtisas sahibi şahıslar bulunmalı”*⁶⁸.

Hüsrev Bey meslekleri temel alarak yapılacak seçime öncelikli olarak yerel yönetimlerde başlanması taraftarıydı.

Karahisar-ı Şarki milletvekili Mesut Bey'e göre bu sistem kabul edildiğinde önceden var olan parti baskısı, yerini mesleki örgüt baskısına bırakacaktı. Mesut Bey partizanlığın da bu sistemle gelişeceği, meslek örgütlerine yayılacağı, eskiden var olan parti ihtiraslarının bu kez meslek örgütlerini saracağı kaygısını da taşıyordu⁶⁹.

Muş milletvekili Hacı Ahmet Hamdi Bey konuyu Doğu Anadolu açısından değerlendirdi. “Kürdistan'a” bakıldığında halkın yüzde sekizinin Türkçe konuşmak şöyle dursun Türkçeyi anlamadığına, yüzde doksan beşinin okuma-yazmadan habersiz bulunduğu işaret etti. “Bunlar geldiği vakitte yanlarına birer tercüman mı getirecekler?” diye sordu. “Ecneblerce” icad edilmiş bir şekil olarak değerlendirdiği mesleki temsilin taklit edilmesine karşı çıktı. Eğitim eksiklikleri giderildikten, meslekler ve meslek sahipleri Avrupa'daki gelişimi yakaladıktan sonra sistemin kabul edilebileceğini belirtti⁷⁰.

Kimi milletvekilleri mesleki temsil sisteminin dünyada uygulanması olmadığını söyleyerek sisteme karşı çıkmıştı. Hasan Basri Bey de böyle düşünüyor⁷¹, yalnız hukuk kitaplarının sayfalarında kalan bir hayalden, bir rüyadan ibaret bulunduğu işaret ederek sisteme karşı çıkıyordu⁷².

Kimi milletvekilleri ise halkın mesleki temsil gibi bir isteği bulunmadığını belirterek sisteme karşı çıktı. Yahya Galip Bey talebin halktan gelmesinden yanaydı. O ayrıca sanat kollarında Hıristiyanların çoğunlukta olduğuna da dikkati çekti⁷³. Tanzimatçıların Hıristiyanları Türkler üzerinde egemen kıldığını belirten Yahya Galip “cemaat hayatını teşkil etmeden, İslamları

67 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.s.127, 158.

68 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.156.

69 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.126.

70 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.157.

71 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.415-416.

72 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.132.

73 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.122.

cemaat hayatına sevketmeden” mesleki temsilin uygulanamayacağını iddia etti⁷⁴. “Her kime ve her ne olursa olsun ihtiyaç hissedilmeden verilirse o heder olur” anlayışını benimseyen Halil İbrahim Bey de halkın mesleki temsil gibi bir isteği olmadığı düşüncesine katıldı⁷⁵. Hamdi Namık Bey de dünyanın en gelişmiş, uygar ülkelerinin bile “hazmedemeyeceği” bir yöntem olarak tanımladığı sistemin Türkiye gibi meşrutiyeti bile yeni doğmuş bir ülkede uygulama olanağı olmayacağını iddia etti⁷⁶.

2.3. Mesleki Temsil Karşıtlarının İddialarına Verilen Yanıtlar

Mesleki temsil sistemine karşı çıkan milletvekillerinin iddialarına yanıtlar Özel Encümen sözcüsü Yunus Nadi, encümen üyesi Vehbi ile Mahmut Esat, Abidin, Feyzi, Yahya Galip, Hasan Basri, Mehmet Şükrü, Abidin ve Ragıp beylerden geldi.

Yunus Nadi, ülkeyi temsilde halkın cehaletinin engel olarak görülmesine karşı çıktı. Milletvekillerinin, vekili bulunduğu halkı cahillikle suçlayamayacağını vurguladı. Aksi takdirde “vekâletleri” “şüpheye” düşebilirdi. Ülkenin içinde bulunduğu savaş ortamına işaret ederek mesleki temsil uygulamasının daha sonraya bırakılmasını isteyenleri ise şöyle yanıtladı:

“Büyük Millet Meclisinin vazifesi yalnız memleketin müdafaasına münhasır kalmazdı. Büyük Millet Meclisi belki bir mahsulü inkılâp değildir. Fakat Büyük Millet Meclisi her halde bir âmili inkılâptır. ... nasıl ki bu memleketi tehlikeli inhilâl izmihlâlden kurtarmak için Hükümet teşekkülü bir Devlet teşekkülü mahiyetini muhafaza etmişse, bundan sonra da memleketin alacağı şekli idarenin ne olduğunu tespit etmek mecburiyetindedir”⁷⁷.

Yunus Nadi konuşmasında halkın avutulduğunu iddia eden Hamdi Namık Bey’i de hedef aldı. Meclise ilk geldiği gün, egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu hükmünü kabul ettiğini hatırlattı ardından “*bunu halkı aldatmak için mi söylediniz? Yoksa vicdanınızdan mı kabul ediyorsunuz?*” diye sordu. Eğer “*idare usulü halkın geleceğini bizzat idare etmek esasına dayanmış ise*” bunun yolunun seçimden geçtiğine, halka doğrudan idareyi vermenin ise mesleki temsil sistemi ile mümkün olduğuna işaret etti. Bu sistem kabul edildikten sonra mesleki temsili uygulamaya dökülecek yasaların da en kısa sürede meclisten geçirilebileceğini belirtti⁷⁸.

Vehbi Bey ise kimi mebusların biraz da alaycı bir tavırla ‘boyacının da kunduracının’ da meclise geleceği yolundaki iddialarını yanıtladı. Onların da “*bu vatanda bir fert, bir nefer, bir sahibi sây*” olmaları dolayısıyla kendi meslekleri

74 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.309

75 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.123.

76 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.159.

77 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.130, 132.

78 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.130, 132.

arasında “değerli bir adamı” bulup gönderebileceklerine işaret etti. Okuma yazma bilmeyenlerin meclise gireceğini iddia edenlere ise Anayasanın henüz yürürlükte olan hükümlerini hatırlattı; okuma yazma bilmenin, Türkçe konuşmanın milletvekili seçilmek için temel koşullardan biri olduğunu vurguladı⁷⁹. Halkın cahil olmadığına, her meslek sahibinin kendi mesleğinin “alimi” bulunduğuna işaret etti⁸⁰. Sistemin dünyada örneği olmadığını iddia edenleri ise kendi söylemleri ile çürütmeyi yeğledi. ‘Avrupa’da uygulanmış mıdır’ sorularını yersiz buldu. “*Garpta yok diyerek reddetmek*”, “insafa muvafık değildi.” Önerilen mesleki temsil sistemi Türkiye’nin gereksinimlerinden doğmuştu. Bu nedenle milletvekilleri mesleki temsilin vatanın “yegâne” kurtuluş çaresi olduğunu kavramalı, millete olan borcunu ödemeliydi⁸¹.

“Daha köylülerimiz yetişmemiştir. Ya Öyle mi? Her zaman sana mı? Sen mi icrayı Hükümet edeceksin?” sorusunu yönelten ve bu soruyu “Hayır azizim” diye yanıtlayan Abidin Bey de köylülerin kendi kendini yönetebilecek; demiryolu, tramvay, elektrik getirebilecek hatta ısınmak için kalorifer yapabilecek yetkinlikte olduğunu vurguladı⁸². Yahya Galip Bey’in Hıristiyan sanatkarların sayıca üstün olduğu savına karşı çıktı. Çiftçiler de işin içine katıldığında üstünlüğün Müslümanlar da olduğunu vurguladı⁸³. Muhiddin Bey de onu destekledi ve “Nasıl tasavvur edebilirim ki, Hıristiyanlar bizi aldatsınlar ve cemaat teşkilâtından istifade ederek bu Mecliste ekseriyet teşkil etsinler?” diye sordu. Muhiddin Bey Hıristiyan ustaların çoğunlukta, hatta “en büyük üstat(ların)” onlar arasında olduğunu kabul ediyordu. Fakat sayısal çoğunluk Anadolu’nun her yerinde Müslümanlarda idi. Bu nedenle mesleki temsilin uygulanmasına engel değildi⁸⁴.

Mahmut Esat ise meslek sahiplerinin kendi meslekleri ile ilgili bilgilerle donanmış oldukları için “cahil” olamayacakları kanısındaydı. “Çiftçilik de, demircilik de bir ilimdir”. Mesleki temsilde amaç, ülkenin ekonomisini iş başına getirmektir ve kabul edildiği gün ülkenin ekonomisini yapanlar; “avukatlar, eczacılar, muallimler, hocalar, çiftçiler, demirciler, doktorlar ilh..millet meclisine gelecek, vatan ayaklanarak yürüyecek, millet kürsüsünde vatan söyleyecekti. Bu cehl değildi”⁸⁵. Üretici kesim belki “kibar” söylemler veremeyecekti. Ancak, “çitçi çiftçiliğini düşünecek, demirci demirciliğini düşünecek, tabağ tabakçılığını düşünecek, ayakkabıcılar ayakkabılarını düşünecek ve bu suretle memleketi vücuda getiren unsurlar o memleketi hakikaten düşünmüş olacaktı”⁸⁶. Mahmut Esat, Batıdan ve Doğudan verdiği örneklerle mesleki temsilin dünyada uygulama alanı bulunduğunu da belirtti. Sistemin ilk uygulayıcısının İtalya olduğuna dikkati çekti. Mehmet Emin

79 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.150.

80 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.159.

81 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.s.150-151.

82 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.410.

83 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.124.

84 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.309.

85 Halıcı, I, s.299.

86 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.389.

Bey'in "düşmanımızın yaptığını yapamayız" yolundaki eleştirisini ise "ilmin memleketi yoktur" diyerek yanıtladı⁸⁷. Mesleki temsilin her hangi bir ülkede uygulanıp uygulanmadığı da önemli değildi. Zira Türkiye'nin gereksinimlerine cevap verecek bir sistemin başka bir ülke tarafından uygulanmamış olmasının önemi yoktu. Mahmut Esat, halk hakkını aramadıkça böyle bir hakkın verilmesini garip görenleri, ya da ihtilâl yolu ile bu hakkın elde edilmesini düşünenleri de yadırgadı. Zira ona göre halk, çok uzun zamandan beri hakkını arıyordu. Halk, haklarının bilincindeydi ancak "*namesini dinleyecek kulak yok(tu)*"⁸⁸.

Yahya Galip Bey de halkın cahil olduğu iddiasını kabul etmedi. Halkın cahilliğinin yalnızca okuma-yazma bilmemesinden ibaret olduğuna işaret etti⁸⁹. Hasan Basri Bey'e göre halk yalnızca eğitim ve siyasi terbiye açısından noksandı. Bunun dışında "*fikirli, gayet zeki, gayet kıymetli halk vardı.*" Anadolu'da kendilerinin "*cahil ve saf*" gördükleri öyle bir halk yaşıyordu ki "*bunların karşısında dâhi siyâsilerimiz bile*" şaşır kalabilirdi⁹⁰.

Mehmet Şükrü Bey ise sistemin Türkiye'de uygulanabilmesi için gerekli olan sosyo ekonomik yapının var olduğu kanısındaydı. Türkiye'de kapitalist ve sermayedar yoksa da esnaf örgütleri vardı. Mehmet Şükrü Bey'e göre "memleket ne ise Meclis(in) de o olması lazımdı." Böylece "Meclis, memleketi görecekti"⁹¹.

Ragıp Bey ise uygulanamayacağı iddialarını 'hurafe' olarak niteleyerek mesleki temsili Türkiye'de uygulanabilecek tek sistem olarak andı. İslam tarihinden örnekler verdi. Anadolu ve Rumeli'de kurulan esnaf cemiyetlerine dikkati çekti. Ahi örgütlenmesine özellikle vurgu yaptı. Seçim bölgesinde, Kütahya'da tabak esnaflarının hala örgütlü olduklarını ise şu cümlelerle ortaya koydu;

*"Kendi dairei intihabiyemde, her memlekette 32 esnaf sayılıyor. 32 esnafın başlarında tabak esnafı vardır. tabak esnafın heyeti ihtiyarisi olduğu gibi her esnafın heyeti ihtiyariyesi de vardır. Fakat tabaklarda fazla olarak 'Ahi baba' vardır. O Ahi baba Ahilerin şeyhinden icazet alır. Binaenaleyh bütün esnafın hakimidir. ... mesela Keçeci esnafın heyeti ihtiyariyesi bir meseleyi halledemezse, mesela tarafeynden biri razı olmazsa; tabak esnafının tekkesi açılır, Ahi baba esnafın ihtiyarlarını orada toplar, onların hükmü katidir ve herhangi bir kimse olursa olsun o emre itaata mecburdur. İşte esnaf teşkilatında bugün şu kadar olsun bizim memleketimizde bir izi kalmıştır"*⁹².

Ragıp Bey seçimin de bu örgütlenmeler üzerinden kolaylıkla uygulanabileceği kanısındaydı

Mesleki temsilin Türkiye'de uygulanıp uygulanamayacağı ekseninde

87 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.306.

88 Halıcı, I, s.299.

89 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.122.

90 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.132.

91 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.411.

92 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.158.

gelişen tartışmalar, kendi içinde pek çok soruyu TBMM'nin gündemine taşımıştı. Meclis'te hangi meslekler temsil edilecekti? Memurlar meclise gelebilecek miydi? Yahya Galip Bey'in Hıristiyan meslek sahiplerine dikkati çekmesi ise mesleki temsilin Müslüman olmayanları meclise taşıyıp taşımayacağı konusunun da tartışılmasına ortam yarattı.

2.4. Mesleki Temsil Sisteminin Meclise Kimleri Taşıyacağı Hakkında Yapılan Tartışmalar

Milletvekilleri hangi meslek sahiplerinin meclise girecekleri konusunda da uzun tartışmalar yaptı. Ülkenin yüzde seksenini oluşturan çiftçiler ilk sırada anıldı. Onu sanayi temelli meslek sahipleri, işçiler izledi. Boyacıdan başlayarak oduncu ve kömürcülerin geleceğini söyleyenler de olmuştu. Demirci, bakırcı, dülgere gibi sanayi erbabı girecek diyenler de⁹³. Tartışmalar o kadar yoğun geçiyordu ki Trabzon milletvekili Hüsrev Bey'in rüyasına bile girmiş, gözünün önünde "bir taraftan kunduracılar, bir taraftan terziler öyle bir meclis" canlanmaya başlamıştı⁹⁴. Yunus Nadi'ye göre mesleki temsil ile oluşacak meclis de bu altı yedi meslek grubuna dayanacaktı.

"Mesalikisa'yü amel efendiler, sanayi unvanı umumisi altında toplanan belki yirmi otuz çeşit bir takım mesleklerdir ...memleketin onda yedisi çiftçidir. Onun haricinde sanatkâran vardır, onun haricinde sai ile yaşayan amele vardır, onun haricinde memurin ve müstahdemin vardır, askerler vardır." Bu ise "demokrasi" demektir⁹⁵.

Mahmut Esat ise ülkenin üretken güçleri arasında önceliği çiftçilere ve zanaatçılara veriyordu. Bununla birlikte; öğretmenlik, avukatlık, mühendislik, hocalık gibi ikinci derecede olan mesleklerin de göz ardı edilmemesi kanısındaydı⁹⁶. "Avukatlık da bir meslektir" diyen Mahmut Esat'a göre, bu sistem aydınları meclisten uzaklaştırmıyordu; avukatlar, eczacılar, muallimler, hocalar, çiftçiler, demirciler, doktorlar da bu sistemle meclise geleceklerdi⁹⁷.

Peki memurlar bu sistemle meclise girebilecek miydi? Özel Encümen yazmanı İsmail Suphi Bey özellikle memur sultasına dikkati çekmişti. Memurları, ülkenin "sırtından geçinen tabaka" olarak değerlendiren Encümenin bu bakış açısı memurların mesleki temsil sistemi ile meclise girip giremeyeceğinin tartışılmasına neden oldu. Genel eğilim memuriyetin bir meslek olarak görülmemesi idi. Hemen tüm milletvekilleri halkın memur sultasından yaka silktiği konusunda uzlaşmış görünüyordu. Mahmut Esat da Tanzimat'ın "burjuvaları" olarak tanımladığı ve "ülkenin sırtından geçinmeyi kabul eden memur tabakası(nun)" meclise giremeyeceğini iddia etti⁹⁸.

93 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.121.

94 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.155.

95 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.131.

96 Halıcı, I, s.246.

97 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.389-390.

98 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.390.

Abidin Bey ise meclise girmelerinden yanaydı. Milletvekillerinden “rızkımız kesilecek” diye korku yaşamamalarını istedi; çiftçilik, madencilik gibi bir meslek öğrendikten sonra memurların mecliste yer bulabileceklerine işaret etti⁹⁹. “Memurlar da bu ülkenin evladı ve bu memleketin fikriyle yaşayan insanlarıdır” diyen Mehmet Şükrü Bey ise meclise girme olasılığı bulunan memurların artık “halkı ezmeğe memur” olmayacakları inancındaydı. “O vakit halkla karşı karşıya temasa gelecek, halkla görüşecek, o da halktan olacak, onunla çalışacak, kendisini sevdirecek, bir iş sahibi olacak”tı¹⁰⁰.

Kendisinin de bir memur olduğunu hatırlatan Yahya Galip Bey ise memurlarla ilgili olumsuz iddialardan gücenmiş görünüyordu; memurların “mille ve bünyeyi vatana yapışmış bir takım bit mekulesine” konulmasına itiraz etti. Ulusun egemenliği ve mutluluğu için en çok çalışanların, canlarını feda edenlerin memurlar olduğuna işaret etti. Milletvekillerinden “bir binayı yaparken diğerini yıkmamalarını” istedi¹⁰¹.

Mesleki temsil, azınlığı meclise getirmek için mi kabul edilmek istenmekteydi? Hıristiyanlar da meclise girebilecek miydi? Milletvekilleri bu konularda endişeliydi. Mahmut Esat’a göre, mesleki temsil sistemi; azınlığı meclise taşıyan bir sistem değildi. Ülkede bazı meslekleri tekellerinde bulunduran Hıristiyanların, bu sistemle Meclise girmesine izin verileceği yolundaki endişeleri yersiz buldu. Zira bu kesim ülkeye karşı “ihanelle, silah çekerek zaten vatandaşlıktan istifa etmişti.” Üstelik bazı meslekleri ellerinde bulundursalar da çoğunluk yine Müslümanlarda idi¹⁰².

Muş milletvekili Hacı Ahmet Hamdi Bey ise söz konusu sisteminin yalnızca Batı Anadolu’da Müslümanları meclise taşıyacağı kanısındaydı. Bunun dışında “öyle yerler vardır ki İslâmdan meslek sahibi beş altı insan ancak bulunabilir(di)”. Diğerleri Müslüman olmayan vatandaşlardı. Muş’ta on, on beş Ermeni bulunduğuna, Ermeni Hükümeti ile yapılan barış çerçevesinde gelecek Ermenilerle bu sayının artacağına ve gelenlerin çoğunun da sanayi kolunda uzman bulunacaklarına işaretlerle Müslüman milletvekili seçilemeyeceğine dair kaygısını belirtti¹⁰³.

Encümen üyesi Vehbi Bey ise Müslüman olmayanlara karşı değildi. TBMM’nin dünyaya “hattâ cihana değil en ufak Ermeni Hükümetine bile” savaş ilan etmediğini vurgulayan Vehbi Bey amaçta, ilkede birlikte yürümek koşuluyla onların da milletvekilliğine sıcak baktığını şu sözlerle ortaya koydu:

“Biz burada hakkı tabii ve millimizi müdafaa etmek için toplandık ve hakkı tabii ve millimizi müdafaa da karşımıza kim çıkarsa, cihan dahi çıkarsa onu devirmeğe

99 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.411.

100 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.412.

101 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.122.

102 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.s.389-390.

103 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.156.

azmetmişiz. Binaenaleyh biz hak ve adaletten ayrılmış bir vaziyette bulunmuyoruz. Memlekette eğer ashabi sanayiden buraya mebus olarak gelmeye istidadi olan ve intihap edilebilen bir zat gelebilirse ve onlar da bizim katlandığımız müşkülâta katlanırlarsa ve bizim gayelerimize, bizim umdelerimize riayet etmek ve onlarla beraber yürümek şartıyla onlarda burada aynı hakla oturabilirler ve aynı suretle haklarını müdafaa edebilirler"¹⁰⁴.

Vehbi Bey'in içinde buldukları savaş ortamına karşın oldukça barışçıl olan bu söylemine ilk itiraz Yahya Galip Bey'den geldi; yaşanan "acı acı tecrübe"leri hatırlattı. Vehbi Bey ise iyi niyetli olmayanların cezalarını çekeceğini belirterek amaç ve gayeye işaret etti. Muhiddin Bey ise "Hıristiyanlar(ın) yarın hangi hak ve salâhiyetle" Meclise girme hakkını iddia edebileceklerini sorduktan sonra Türkiye'de "hâlâ" Hıristiyanların bir hukuku olduğundan bahsedenleri duyarsızlıkla suçladı¹⁰⁵.

3. Mesleki Temsil Sisteminin Reddedilmesi

Tartışmalara katılan milletvekillerinin önemli bir kesimi Mesleki Temsil Sistemi'ni; halkçılığın gereği, ulusallığın simgesi, emeğin temsilcisi olarak nitelendirilerek Türkiye'de uygulanabileceğini savunmuşlardı. Buna karşın kimi milletvekilleri kapitalist olmayan ve sınıfların bulunmadığı Türkiye'de uygulanamayacağını belirtmişlerdi. Tartışmaların sonunda Türkiye'nin gerek toplumsal koşullarının gerekse yasal zemininin sistemin uygulanması için henüz hazır olmadığı düşüncesi baskın gelmişti. Encümen de hemen uygulama konusunda ısrarcı olmamıştı¹⁰⁶.

Encümen sözcüsü İsmail Suphi Bey öncelikli olarak mesleki örgütlenmenin tamamlanması gerektiği düşüncesine katılmış, sendikaların ve sendikal yasaların çıkarılması gerektiğinin bilincinde olduklarını belirtmişti. Ancak maddenin tümüyle tasarıdan çıkarılmasını da engellemeye yönelmişti. Bu bilinçle 20 Kasım 1920 günlü oturumda yaptığı konuşmada madde konusunda bir "fedakârlık" yapabileceklerine işaret ederek, "Büyük Millet Meclisinin intihabında mesleki temsil usulü esas olarak kabul edilmiştir. Ancak bu gayenin tatbiki imkânını izhar edinceye değin kanunu mahsusuna tevfikan vilâyat ahalisince vastasız intihap usulü caridir" şeklinde bir değişiklik önerisi sunmuştu¹⁰⁷. Böylece tek dereceli uygulanmak üzere mesleki temsilin "bir gaye" olarak maddede yer bulmasını sağlamaya çalışmıştı. Bu nedenle de Hasan Basri Bey'in "Büyük Millet Meclisi âzası intihabının temsili meslekî usulüyle icrası bir gayedir. Bu gayenin husulüne kadar mesleklerin taazzu ve inkişafına ait kanunlar tanzim edilecektir" şeklindeki değişiklik önerisini Encümen adına kabul etmiş ve kendilerine gönderilmesini istemişti¹⁰⁸.

104 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.150.

105 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.309.

106 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.417.

107 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.417.

108 TBMM ZC, D. I, C. 5, s.416.

Encümenin bir gaye olarak da olsa mesleki temsilin maddede yer bulmasını öngören bu tavrı Meclis'te 29-30 Kasım'da yapılan tartışmaların gerginleşmesine neden oldu. Zira Hamdi Namık Bey mesleki temsili öngören maddenin reddedilmesini isteyen önergesinin okunması ve oylanması konusunda ısrarcı oldu. Milletvekilleri ikiye bölündü. Bir yanda düzeltme isteği ile encüme giden maddenin encümeden dönüşünün beklenilmesini isteyenler vardı. Diğerleri ise Hamdi Namık Bey'in önergesi kabul edildiği takdirde değişiklik önerisinin Encümen'e gitmesine gerek kalmayacağını savunuyordu. Başkan Hasan Fehmi Bey Meclis İç Tüzüğü'ne göre maddenin öncelikli olarak yeniden encüme gitmesi gerektiğini söyledi ise de mecliste kabul görmedi. Tartışmalara Maliye Vekili Ferid Bey de encümen üyelerinin istifasını isteyerek katıldı¹⁰⁹. Bu istek ortamı daha da gerdi. 30 Kasım 1920 günü İzmit milletvekili Hamdi Namık Bey'in mesleki temsili öngören maddenin reddedilmesini isteyen önergesi kabul edildi. Böylece seçimlerde mesleki temsil uygulaması reddedilmiş oldu. 4. madde yeniden düzenlenmek üzere Özel Encümen'e gönderilirken¹¹⁰ bu encümenin üyelerinden olan Vehbi Bey, 30 Kasım'da Maliye Vekili'nin Özel Encümeni istifaya çağırmasına ve bu çağırının kimi milletvekillerce alkışlanmasına tepki olarak 2 Aralık'ta yalnız Özel Encümen üyeliğinden değil Meclis'teki tüm encümen üyeliklerinden istifa etti. Meclis, istifasını kabul etmedi¹¹¹. Ancak, görüşünde ısrarcı olabileceğini düşünerek encümenin on beş üyesinden onunu değiştirdi¹¹².

Mesleki temsili öngören 4. madde değişikliği yeni oluşturulan encümende iken mesleklere dayalı seçim konusu 5. ve 13. maddeler nedeni ile 20 ve 22 Aralık 1920'de yeniden Meclis'in gündemine alındı. 5. madde BMM üyelerinin her birinin kendilerini seçen vilayet ve *mesleklerin* ayrıca vekili olmayıp tüm milletin vekili olduğunu, 13. madde ise vilayet meclislerinin *meslekler temsil edilmek üzere* vilayetler halkınca seçilen üyelerden oluştuğunu belirtiyordu.

5. maddedeki "*mesleklerin*" sözcüğü çıkarıldı. Ancak, 13. madde meclisin gündemine alındığında Encümen sözcüsü Vehbi Bey mesleki temsili öngören tadil teklifinin encümeden yeniden Meclise gönderileceğini, meclisin bu maddenin yeniden görüşülmesi sırasında seçim konusundaki kararını vereceğini belirtti. 13. maddenin de bu karara göre şekilleneceğine dikkati çekerek meclisin zamanını "*zayı etmemek üzere*" encümenlerinin maddeyi "*Vilayet şûraları vilayet halkından seçilmiş üyelerden oluşur*" şekli ile kabul edebileceğini vurguladı. Böylece Vehbi Bey Meclis'te maddenin tümünden kaldırılmasını öngören "*tayy*" kararını görmezden geliyor, mesleki temsil için temel olan 4. maddenin yeniden tartışılabilmesi için uygun zemin hazırlıyordu. Ne var ki Hamdi Namık Bey "*çevirme hareketi*" olarak nitelediği encümenin bu tavrına itiraz etti ve meclis

109 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.164.

110 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.s.165-166.

111 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.171-172.

112 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.297.

kayıtlarına bu itirazının geçmesini isteyerek 4. maddenin reddedildiğini kayda geçirdi¹¹³. 13. madde de “meslekler temsil edilmek üzere” kaydı çıkarılarak kabul edildi¹¹⁴.

Yeni oluşturulan encümen, ülkenin durumunu göz önüne alarak yaptığı “uzun” tartışmalardan sonra yeniden kaleme aldığı 4. maddeyi 17 Ocak 1921’de milletvekillerinin görüşüne sundu. “Yeni hisler ve yeni fikirlerle encümene girmiş olan” yeni üyeler de hem bir dereceli seçimi, hem de mesleki temsili benimsemiş, “milletin her sınıfını mecliste temsil edecek seçimin mesleki temsil olduğuna” karar vermişti¹¹⁵. Tunalı Hilmi Bey, maddenin reddedilmiş olduğunu yeniden hatırlattığında Vehbi Bey maddenin reddedilmediğini, madde ve takrirlerin Encümen’e gönderildiğini belirtmeye çalışmışsa da sözü, gürültüler ve müdahalelerle kesildi. Vehbi Bey, Encümenin, maddenin görüşülmesini yeniden rica edebileceğine işaret ederek maddeyi bu şekli ile kabul etmelerini milletvekillerinden bir kez daha istedi¹¹⁶. Karahisar-ı şarki milletvekili Mustafa Bey de İç Tüzük’te açıklık bulunmadığına, Encümenin oyunda ısrar edebileceğine, Meclisin de kendi kararında ısrarcı olabileceğine dikkati çekti¹¹⁷. Tartışmalar, maddede “mesleki temsil ibaresi”nin kalıp kalmayacağı noktasında düğümlendi. Günlerce devam eden bu tartışmalar pek çok milletvekilini de artık rahatsız etmeye başlamıştı. Hüsrev Bey “temsili meslekî hikâyesi pişirilip pişirilip kotarılıyor”, Mazhar Müfit Bey “kafamız şişti” diyerek tepkilerini belirttiler¹¹⁸. Vehbi Bey ise tepkisini şu cümlelerle ortaya koydu:

“Şu meclisimizi düşünürsek şu meclisimizde temsili meslekiden başka ne var; reñber var, memur var, tüccar var, çiftçi var, her şey var. Yalnız sanat sahipleri yoktur. Onlar da gelirse başka kim kaldı? Bunu bu kadar neden çekip sündürüyorsunuz? Rica ederim iki şekil var. Madde evvelden tayyolmadı, encümene gitti. Şimdi ya kabul olunsun ya tayyolunsun gitsin”¹¹⁹.

Vehbi Bey milletvekillerinden biran evvel karar vermelerini istedi. İçlerinde buldukları meclisin bir “inkılâp meclisi” olduğunu onlara bir kez daha hatırlattı. Mesleki temsili reddetmemelerinin “memleketin ve Meclisin istikbalini tayyetmek” demek olacağını da vurguladı¹²⁰.

Sonuç olarak milletvekilleri Özel Encümen’in görüşünü benimsemedi. 4. maddeye ilişkin verilen önergeler arasında Trabzon milletvekili Hüsrev Bey’in “Büyük Millet Meclisi vilâyetlerce doğrudan doğruya müntehap âzadan mürekkeptir” şeklindeki önergesi esas alındı. Başkan Hasan Fehmi Bey önce “doğrudan doğruya” ibaresini meclisin onayına sundu. Milletvekillerinin oyu ile bu ibare

113 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.449.

114 TBMM ZC, D. I, C. 6, s.483.

115 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.s.297-298.

116 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.298.

117 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.299.

118 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.s.303, 305.

119 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.303.

120 TBMM ZC, D. I, C. 7, s.s.304, 311.

kaldırıldı. Ardından madde “*Büyük Millet Meclisi vilâyetler halkınca müntehap âzadan mürekkeptir*” şekliyle oya sunuldu ve Meclis çoğunluğu tarafından kabul edildi.¹²¹Böylece Meclis hem mesleki temsil sistemini hem de tek dereceli seçimi reddetmiş oldu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bu kararı ile Mesleki Temsil Sistemi Teşkilâtı Esasiye Kanunu’na girmemişti. Kuşkusuz bu kararda Mustafa Kemal Paşa’nın mesleki temsile karşı olması da etkili oldu. Ancak bu konunun gündemden düştüğü anlamına da gelmiyordu. Yeni Türkiye’nin kurumsallaşma aşaması içinde, gelişmelere bağlı olarak bir süre daha Meclis’teki “ılımlı sosyalistler” için anlamını koruyacak, önce Anayasa gereğince düzenlenecek olan il örgütlenmelerinde, ardından 1924 Anayasası tartışmalarında yeniden gündeme getirilecekti.

121 TBMM ZC, D. I, C. 7, s. 312.

KAYNAKÇA

I. Gazete

Anadolu'da Yeni Gün

II. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (ZC), Devre I, Cilt 4, Ankara: TBMM Matbaası, 1941.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 5, Ankara: TBMM Matbaası, 1942.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 6, Ankara: TBMM Matbaası, 1943.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 7, Ankara: TBMM Matbaası, 1944.

III. Kitap ve Makaleler

ARIKAN, Zeki, "Muhittin Birgen, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele", s. 365, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/802/10230.pdf> (indirme tarihi 07.07.2015)

..... (Haz), *Muhittin Birgen İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki Neydi?*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 16.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 1927.

CEBESOY, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.

GOLOĞLU, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara: Başnur Matbaası, 1970.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

....., *Yeni Türkiye'nin İktisadi Hedefleri*, İstanbul: Baha Matbaası, 1974.

GÜNEŞ, İhsan, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

HALICI, Şaduman, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.

..... (Haz.), *Mahmut Esat Bozkurt-Toplu Eserler*, C. I, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

- KAYMAZ, Nejat, "TBMM'de Misâk-ı Millî'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1985, 47-51; (Ağustos 1985), s. 50-54, (Eylül 1985, s. 33-35, 38-41; (Ekim 1985), s. 59-64; Kasım 1985, s. 50-55.
- TEKELİ, İlhan ve ŞAYLAN, Gencay, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz-Güz 1978.
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, "(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili Mesleki Programı", *Atatürk Dönemini'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar, 14-16 Ocak 1977, Tebliğler-Tartışmalar*, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayınları, 1977.
- TOPRAK, Zafer, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", *Atatürk Dönemini'nin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi İle İlgili Sorunlar, 14-16 Ocak 1977, Tebliğler-Tartışmalar*, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayınları, 1977.
- Tunçay, Mete. (Haz.), "Mesâî" Halk Şuralar Fırkası Programı 1920, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
-, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, İstanbul: Berdan Matbaası, 2000.
- Unat, Faik Reşit, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubunun Kurulması ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, C.3, S.13.